

Stanová, Barbora

Rozdiely v percepcii vlastnej rodiny deťmi s problémovým správaním a deťmi bez problémov v správaní

Studia paedagogica. 2014, vol. 19, iss. 2, pp. [57]-76

ISSN 1803-7437 (print); ISSN 2336-4521 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SP2014-2-4>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130253>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ROZDIELY V PERCEPCII VLASTNEJ RODINY DEŤMI S PROBLÉMOVÝM SPRÁVANÍM A DEŤMI BEZ PROBLÉMOV V SPRÁVANÍ

DIFFERENCES IN PERCEPTION OF ONE'S OWN FAMILY BY CHILDREN WITH PROBLEMATIC BEHAVIOUR AND CHILDREN WITHOUT PROBLEMATIC BEHAVIOUR

BARBORA STANOVÁ

Abstrakt

Problematiku detí mladšieho školského veku s problémovým správaním (PS), prejavujúcim sa v školskom prostredí, sledujeme prostredníctvom subjektívneho posúdenia špecifických aspektov vlastnej rodiny dieťaťom, a to komparáciou s deťmi bez problémového správania (BPS). Využitím Testu rodinných vzťahov Anthony-Bene a modifikovaného dotazníka ADOR štatisticky významné výsledky hovoria o pozitívnejších citoch voči vlastnej rodine v skupine BPS a výskyte negatívnejších citoch v rodine u detí s PS. V rámci výchovného postupu bola zaznamenaná vyššia úroveň pozitívneho záujmu rodičov a direktívnosť otca u detí s BSP, vyššia miera hostility vo skupine detí s PS a rozdielna úroveň výchovnej nedôslednosti rodičov. Výsledky poukazujú na rozdielne subjektívne vnímanie rodiny, čo vytvára otázku príčiny týchto zistení. Všeobecným rezultátom je zviditeľnenie potreby práce aj s členmi rodiny pri interakcii s deťmi s PS a poukazuje na požiadavku ďalšieho výskumného sledovania na zistenie prípadnej priamej súčinnosti celkového rodinného prostredia, usporiadania a atmosféry s prejavmi problémového správania u detí.

Kľúčové slová

dieťa mladšieho školského veku, problémové správanie, rodina

Abstract

The paper observes the issue of younger school-age children with problematic behaviour (PB) as manifested in the school environment through a subjective assessment of specific aspects of the child's family by a comparison to children without problematic behaviour (W/PB). The Bene-Anthony Family Relations Test and the modified ADOR questionnaire confirmed statistically significant results of more positive feelings towards one's own family among W/PB children and more negative feelings in the families of PB children. We noticed a higher

level of positive parental interest and paternal directiveness during the upbringing process among WPB children; as for PB children, a higher rate of hostility was noticed; also, the level of parental inconsistency within the upbringing process differed between the WPB and PB groups. The results show a different subjective perception of the family, leading to the question: What is the cause of these findings? In general, the results expose the need to work with family members when interacting with children with PB, and suggest a need for further research in order to find a potential direct connection between the general family environment, organization, and atmosphere, and signs of problematic behaviour in children.

Keywords

younger school age child, problematic behaviour, family

Úvod

Problematika zvyšujúcej sa prevalencie problémového správania detí prejavujúca sa v školskom prostredí a narúšajúca výchovno-vzdelávací proces momentálne nedisponuje ucelenými informáciami a samotný pojem „problémové správanie“ nemá všeobecne jasné definovanie, pričom treba poznamenať, že nejde o diagnózu de facto. V procese konzultácií, poradenstva či terapie u detí s problémovým správaním sa odborníci v tejto súvislosti obracajú aj na rodinu ako systém a na celkovú rodinnú klímu týchto detí. V našej práci sledujeme špecifické aspekty rodiny detí s problémovým správaním využitím percepcie samotného dieťaťa jednotlivých členov vlastnej rodiny, pozície v rodine a jeho hodnotenie výchovného štýlu rodičov, pričom používame komparatívne hľadisko, porovnanie percepcie daných špecifických aspektov deťmi bez problémového správania ako diskrepančného hľadiska, pričom sa zameriavame na vekovú skupinu detí v mladšom školskom veku. Primárnym cieľom nie je sledovať etiologický faktor, či prípadný kauzálny vzťah, ktorý sa však nepriamo ponúka ako vysvetlenie daných skutočností. Na tejto úrovni ide zatiaľ o prípadné poskytnutie základného vŕhľadu subjektívneho hodnotenia/percepcie rodiny dieťaťom, ktoré by mohlo dopomôcť pochopiť prejavy jeho správania a otvoriť prípadné perspektívy a možnosti práce s ním.

Teoretické východiská

Rodina, otvorená skupina patriaca do mikroprostredia, zásadným spôsobom formuje a ovplyvňuje vývin dieťaťa, je prvá sociálna jednotka s dôležitým výchovným a socializačným činiteľom s hlavným cieľom interiorizácie kultúrnych noriem a hodnôt (Čáp, 1993; Višňovský & Kačáni, 2001). Formovanie osobnosti býva priamym odrazom kvality rodiny (Šnýdrová, 2008).

Jednou zo zložiek je výchova ako: „zámerné a k určitému cieľu smerujúce pôsobenie“ (Čáp, 1996, s. 13), a vymedzuje sa ako emočný vzťah medzi rodičmi a deťmi. Popredné miesto v živote dieťaťa mladšieho školského veku stále zastáva práve rodina (Lightfoot, Cole & Cole, 2008).

Väzba na rodinu vo všeobecnosti má ponúkať pocit bezpečia a istoty, uspokojuje potrebu seberealizácie (Vágnerová, 1999). Granot & Mayselless (2001) a Verschueren & Marcoen (2005) sa prikláňajú k názoru, že dieťa v mladšom školskom veku začína väčšími diferencovať väzbové vzťahy, je schopné využívať rôzne vnútorné modely v rôznych kontextoch. Prostredníctvom Bowlbyho teórie vzťahovej väzby, ako emočne signifikatného vzťahu, na základe ktorého je možné predikovať neskoršie správanie, musí vzťahová osoba splňať pretrvávajúci záväzok dostupnosti, funkciu bezpečného prístavu (*safe haven*) a isté základy (*secure base*), keď má dieťa potrebu skúmať svoje okolie (Kobak, Rosenthal, & Serwik, 2005). Mnohí autori uvádzajú (napr. Colin, 1996; Kobak et al., 2005; Seibert & Kerns, 2009), že pri preferencii primárnej väzby skórovali v 70–74 % matky u detí v mladšom školskom veku a 24 % detí uviedlo ako sekundárnu väzbu na otca alebo iného člena rodiny, v 24 % skóroval pri preferencii primárnej väzby. Samotný vzťah k matke má intenzívnejší dopad na vývin jednotlivých psychosociálnych aspektov osobnosti dieťaťa a miera zapojenia sa otca do vzájomnej interakcie s dieťaťom je zase dôležitým kvalitatívnym činiteľom (Buist et al., 2004; Verschueren & Marcoen, 2002, 2005). Dieťa mladšieho školského veku by na základe týchto východísk pochádzajúce z funkčnej rodiny malo vnímať dané prostredie rodiny ako bezpečné a stabilné miesto so silnými emočnými väzbami charakterizované vzájomnosťou. Taktiež aj z hľadiska štádií morálneho usudzovania podľa Kohlberga (in Langmeier & Krejčířová, 2006) patrí mladší školský vek do obdobia konvencie, kde ide o morálku „dobrého dieťaťa“, keď sa správa podľa očakávania okolia a autority, podľa sociálnych noriem so snahou vyhnúť sa kritike a pocitom viny, chápe rodičovským postojom a ich motivácií, neprejavuje sa negativisticky, čo je v protiklade s problémovým správaním, ktoré v rámci biosociálneho a kognitívneho vývinu detí tohto veku nie je výsledkom egocentrizmu (Lightfoot et al., 2008). Ich myslenie je kritické, dokážu popísať svoje úsudky o vzťahoch, definovať tak seba a druhých, ale hlavne ich vzájomné vzťahy. Sú schopné hodnotiť, porovnávať, stavať sa do opozície a zároveň si vytvárať predstavy o tom, či by sa mali takto zachovať do budúcnosti alebo či sa majú zmeniť (Steel, Steel, & Fonagy, 1996).

Deti s problémovým správaním, na rozdiel o iných detí v mladšom školskom veku, podceňujú svoje schopnosti, ich motivácia je krátkodobá, sú impulzívnejšie, instabilné a ich vzťahy sú častým zdrojom konfliktov (McEvoy & Welker, 2000). Zaradenie žiaka ako problémového vychádza hlavne z poznatku, že reagujú na výchovné pôsobenia odlišne (Vojtová, 2005).

Sadilová (2006) rozdeľuje nežiaduce správanie detí v škole do problémov v oblasti práce a výkonu, správania, problémy v sociálnom zaradení do kolektívu a v sebahodnotení a citovom prežívaní. Matula (2007) uvádza percentuálny výskyt problémových žiakov na ZŠ v rokoch 2003–2005 v rozmedzí od 6 do 14 %. Pri diferenciacii problémového a poruchového správania môžeme vychádzať z troch základných aspektov (viď tabuľka 1), ako ich predkladá Vojtová (2005).

Dreikurs a Grey (1997) vytvorili teóriu nevhodného správania (viď tabuľka 1) založenú na porozumení dlhodobejšieho ľudského smerovania a krátkodobých cieľov správania, ktorá vychádza z predpokladu, že za prejavom problémového správania je jeden základný pozitívny cieľ: patriť, prispievať, cítiť sa hodný. Domnievajú sa, že ak dieťa nemá naplnenú potrebu prináležať, necíti sa schopné, spojené a spolupodieľajúce, čím sa upevňuje jeho problémové správanie.

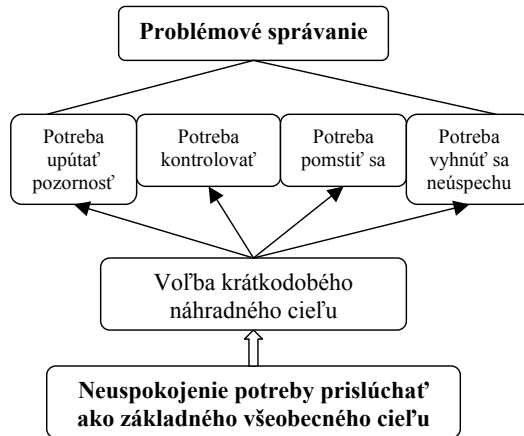
Tabuľka 1

Diferenciácia problémového a poruchového správania (porov. Vojtová, 2005)

Jedinec	s problémovým správaním	s poruchami správania
<i>Motivácia správania</i>	neporušuje normy úmyselne, volí neadekvátne rozhodnutia, o probléme vie, chce ho odstrániť, je ale bezradný	normy neprijíma a ignoruje ich, nepocítiť vinu vo vzťahu k dôsledkom vlastného správania
<i>Časová dimenzia správania</i>	sú krátkodobé alebo v periódach opakujúce, súvisia s vývinovými periódami alebo s nezvládnutými konfliktami v sociálnom okolí	porušuje normy dlhodobo, sú spojené s poruchovými špecifikami morálneho vývinu
<i>Intervencia a redukcia správania</i>	pre nápravu stačia ciele opatrenia v rámci systému a riadenia školy/ triedy alebo rodiny	nutná je špeciálna starostlivosť s cieľovými metódami smerujúca k posunu spôsobu a cieľa správania od neprijateľného k prijateľnému

Príčina problémového správania je multifaktoriálne podmienená. K osobnostným vlastnostiam môžeme zaradiť temperament (Schmitz, Fulker, Plomin, Zahn-Waxler, Emde, & DeFries, J. C., 1999), Langová (1992) dáva do súvislosti problémy v socializovanosti dieťaťa. Príčinou nevhodného správania môžu byť aj obranné mechanizmy dieťaťa. Spôsob, akým bude reagovať, závisí od jeho skúseností, schopnosti komunikovať, riešiť problémy, na postojí k danému problému založeného na rozumovom a citovom hodnotení, sebahodnotení, predstave o vlastných možnostiach a pocitu miery kontroly nad situáciou. Vedie to k sekundárnym komplikáciám, čím

sa vytvára bludný kruh (Vágnerová, 1999). K ďalšiemu faktoru patrí aj vlastná vôľa podriaďiť sa autorite, čo vyžaduje potlačenie potrieb, obmedzenie určitých záujmov (Bendl, 2001).

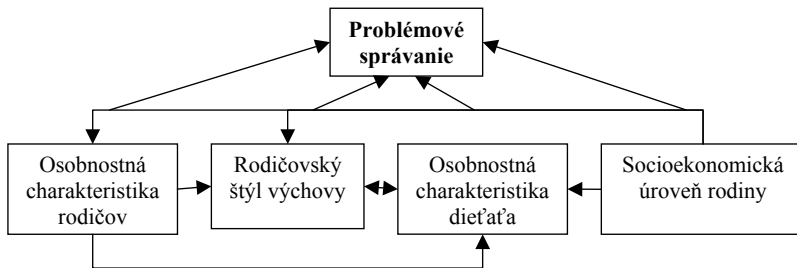
Schéma 1

Mechanizmus problémového správania (porov. Dreikurs & Grey, 1997)

Sameroff a Chandler (in Qi & Kaiser, 2003) vytvorili transakčný model (viď schéma 2) založený na myšlienke, že problémové správanie je výsledkom dynamických vzťahov medzi dieťaťom, rodičmi a prostredím. Vstupujú tu faktory osobnostnej charakteristiky rodičov, ako aj dieťaťa vzájomne sa ovplyvňujúce prostredníctvom rodičovského výchovného štýlu, ktorý je prispôbovaný na základe spätnoväzebného reagovania dieťaťa na samotné využívané postupy vo výchove. Na všetky tieto aspekty má vplyv aj samotná socioekonomická úroveň rodiny. Využitím tohto modelu Qi a Kaiser (2003) identifikovali rizikový faktor vzťahovej väzby v rámci osobnostnej charakteristiky. Podobne sa vyjadrujú aj Moss, Bureau, Béliveau, Zdebik a Lépine (2009), poukazujú na priamu líniu medzi detským väzobným správaním a problémovým správaním v mladšom školskom veku, a to konkrétne s vyhýbavou a ambivalentnou vzťahovou väzbou.

Sledovaním vzťahov medzi rodičovskou percepciou fungovania rodiny, súrodencov a detí s problémovým správaním sa zistilo, že lepšie sociálne schopnosti boli u súrodencov ako u problémových detí a taktiež mali vyššiu úroveň kooperácie a sebakontroly. Hierarchická regresná analýza poukázala na percepciu otcov v rodinách s takýmito deťmi ako konfliktnejších a s externým miestom kontroly (*locus of control*) a pri percepcii matkou častejšie konflikty medzi rodičmi (Mandleco et al., 2003). Griffith et al. (2009) zase

potvrdili, že deti s problémovým správaním majú rodičov, ktorí častejšie prežívajú stres. Podobné zistenia hovoria o stresujúcich udalostiach v rodine, neharmonických vzťahoch a negatívnej rodinnej klíme ako o dôležitých prediktorech problémového správania (Mitchell & Hauser-Cram, 2009).

Schéma 2

Transakčný model problémového správania (porov. Qi & Kaiser, 2003)

Bendl (2001) vo svojich výskumných zisteniach priradil v kategórii rodina aspekty ako: príliš tolerantná výchova alebo prílišná prísnosť, nátlak rodičov na dieťa, aby bolo dokonalé, rodinné rozvraty, nedostatok citových väzieb v rodine, nezáujem o dieťa. Ak by sme sa zamerali na agresiu, jeden z prejavov problémového správania u detí v mladšom školskom veku, Tanaka, Raishevich a Scarpa (2010) uvádzajú konflikty v rodine a následnú úzkosť u detí ako jeden z jeho vývinových faktorov. Tvrdé a nekonzistentné výchovné stratégie, prehnane vyžadovaná disciplína zo strany rodičov a konfliktná interakcia medzi rodičmi a deťmi vytvára prostredie pre rozvoj antisociálneho správania detí. Takto sa dá zhrnúť podstata Pattersonovej teórie rodinných procesov (Connor, 2004). Analýzou vzájomnej interakcie matiek s problémovými deťmi Werba et al. (2006) zistili častý sarkazmus a kritiku a u oboch rodičov negativizmus voči dieťaťu.

Metodológia

Cieľ výskumu

Vychádzajúc z mnohých teoretických pozadí a výskumných zistení (napr. Bendl, 2001; Janský, 2004; Langmeier & Krejčířová, 2006; Matějček, 1992 atď.), z ktorých vyplýva, že rodina ako systém, ale aj jej jednotliví členovia, rôzne rodinné faktory, atmosféra vplývajú na citové prežívanie dieťaťa a následne na jeho prejavy správania, a taktiež aj na samotné problémové sprá-

vania (napr. Čačka, 2000; Moss, Bureau, Béliveau, Zdebik, & Lépine, 2009; Train, 2001 atď.), poznatkov o problematike detí s problémovým správaním (napr. Griffith, Nelson, Epstein, & Pederson, 2009; Mandleco, Olsen, Dyches, & Marschall, 2003; Qi & Kaiser, 2003 atď.), ktoré poukazujú na osobitosti a odlišnosti rodín, kde sa takéto deti nachádzajú, sme sa rozhodli skúmať rodinu detí s problémovým správaním, zameriavame sa na oblasť citov, a to pozitívnych a negatívnych taktiež u všetkých členov rodiny a na výchovné štýly využívané matkou a otcom. Avšak výskumy, ktoré by sa zamerali na rodinu z pohľadu samotného dieťaťa, sú nedostupné, preto chceme využiť práve tento aspekt, pričom formulujeme len výskumné otázky, nakoľko hypotézy nedokážeme podložiť teoretickými východiskami.

Chceme však zdôrazniť, že naším zámerom nie je zistiť, či prípadné odlišnosti, špecifiká v rodinách sú predpokladom pre vznik problémového správania u dieťaťa, nakoľko to nie je ani možné. Naš úmysel je pokúsiť sa odhaliť prípadné rozdiely medzi vnímaním rodiny deťmi s problémovým a deťmi bez problémového správania.

Výskumné otázky

1. Existuje štatisticky signifikantný rozdiel v úrovni pozitívnych citov pozostávajúcich z pozitívnych citov prichádzajúcich, odchádzajúcich a preferenčných citov v úrovni negatívnych citoch pozostávajúcich z negatívnych citov prichádzajúcich, odchádzajúcich a citov vychádzajúcich z konfliktných vzťahov pripisovaných samotnému dieťaťu, matke, otcovi, súrodencovi/ súrodencom deťmi s problémovým správaním a detí bez problémového správania v období mladšieho školského veku? Ak áno, ktorá skupina detí skóruje na vyššej úrovni?

2. Existuje štatisticky signifikantný rozdiel v úrovni vnímaného výchovného postupu matky a otca vo faktoroch pozitívneho záujmu, hostility, direktívnosti, autonómie a nedôslednosti deťmi s problémovým správaním a deťmi bez problémového správania v období mladšieho školského veku? Ak áno, ktorá skupina detí skóruje na vyššej úrovni?

Výskumný súbtor

Výskumnú vzorku tvorilo 60 detí navštevujúcich tretiu až piatu triedu základnej školy. Deti boli rozdelené do dvoch skupín na základe hlavného priameho diskrepančného kritéria problémového správania detí v školskom prostredí, opakujúcimi sa priestupkami voči školskému poriadku v rozličnom zastúpení a intezity ako nedostatočná príprava na vyučovanie, zabúdanie učebných pomôcok, nedochvilnosť na hodinách, klamstvá, nevhodné správanie voči pedagógom a žiakom, nerešpektovanie autority atď., čiže negatívne

vystupovanie voči výchovno-vzdelávaciemu procesu, školskej inštitúcii a jej zamestnancom. Deti s problémovým správaním boli v čase výskumného šetrenia zaradené v pedagogicko-psychologickom centre poradenstva a prevencie z dôvodu daných ťažkostí v správaní a bola im a zákonným zástupcom poskytovaná starostlivosť v podobe poradenstva, konzultácií a intervencie. Deti s diagnostikovanou poruchou správania podľa noriem MKCH-10 neboli zaradené do výskumnej vzorky. Do prvej skupiny (PS) (n = 30, 21 chlapcov, 9 dievčat) boli zaradené deti s priemerným vekom 9 rokov a 7 mesiacov. Deti pochádzali v 26 prípadoch z kompletnej rodiny, v 4 prípadoch dieťa žilo v neúplnej rodine s absenciou otca, avšak všetky tieto deti udržiavali s otcom aspoň čiastočný kontakt. Druhá skupina (BPS) (n = 30, 20 chlapcov, 10 dievčat) tvorená deťmi, ktorých správanie nemalo prejavy problémovosti, a teda išlo o tzv. bezproblémové deti, boli vybrané s ohľadom na čo najväčšie možné zachovanie rozloženia faktoru veku, pohlavia a základných špecifik rodiny (úplnosť rodiny, počet súrodencov) so skupinou PS. Priemerný vek detí bol 9 rokov a 5 mesiacov, pochádzali z pôvodnej kompletnej rodiny v 28 prípadoch, dvakrát sa vyskytla rodina vychádzajúca z druhého manželstva, a z toho raz so spoložitím s nevlastnými súrodencami.

Použité metódy a postup

Na zodpovedanie výskumných otázok bol použitý Test rodinných vzťahov Anthony-Bene a modifikovaný dotazník ADOR pri individuálnej diagnostike v priestoroch školy s rešpektovaním individuality dieťaťa a na základe písomného súhlasu zákonných zástupcov. Test rodinných vzťahov Anthony-Bene je semiprojektívny test, ktorý slúži k poznaniu citovej rodinnej klímy percepciou dieťaťa, test odkrýva psychologický význam jednotlivých členov rodiny a kvalitu vzťahov, preferencií osôb, pocitov prijímaných aj prejavovaných. Testový materiál tvorí 20 dvojrozmerných figúrok nalepených na škatuľke, ktoré predstavujú členov rodiny rôzneho veku a pohlavia a jednu škatuľku pána „Nikto“ (indiferentná postava nakreslená zozadu), z ktorých si dieťa na začiatku testu vyberá relevantné osoby rodiny (matka, otec, samotné dieťa, súrodenci) a pána „Nikto“, ktorý k rodine nepatrí. Ďalej sme použili sadu 54 výrokov pre deti od 7 do 14 rokov na osobitných kartičkách vyjadrujúcich pozitívne a negatívne citové väzby, ich intenzitu a smer, tiež obsahujúce obsah konfliktných vzťahov a preferencie, ktoré dieťa priraduje jednotlivým členom (napr. Táto osoba vyvoláva hádky, Táto osoba je veľmi veselá, Táto osoba ma vypočuje, Túto osobu má mamička najradšej atď.). Úlohou dieťaťa je hra na poštu a vkladá predčítavané lístočky s konkrétnym textom jednotlivým členom rodiny do škatuľky, ak sa výrok nehodí pre nikoho, je vhodný pánovi „Nikto“. Cielene sa nevyžaduje verbalizovanie

pocitov, administrátor taktiež nereaguje. Test je hodnotený kvantitatívne, každému členovi rodiny je na základe počtov pridelených výrokov určené hrubé skóre, a to osobitne pre pozitívne (25 výrokov o citoch prichádzajúcich, odchádzajúcich a preferenčných) a negatívne city (18 výrokov o citoch vychádzajúcich, odchádzajúcich a konfliktných).

Dotazník ADOR zisťuje postoje, správanie a výchovne postupy osobitne u matky a otca percepciou dieťaťa, pričom sa sledujú faktory: 1. pozitívny záujem verzus hostilita, 2. direktívnosť verzus autonómia, 3. nedôslednosť. Pôvodne je štandardizovaný test určený pre deti nad 13 rokov a skladá sa z dvoch identických dotazníkov obsahujúcich po 50 položiek, pričom pri každej položke probant používa kvantifikované vyjadrenie ÁNO / ČIASŤOČNE / NIE. My sme previedli modifikáciu, a to skrátenie počtu položiek v dotazníku z pôvodného počtu 50 na polovicu kvôli časovej náročnosti výskumu, pričom výber jednotlivých položiek bol prevedený cielene tak, aby sme zachovali všetky vyššie spomínané faktory a aby boli formulované čo najjednoduchšie, bez komplikovaných zložitých súvetí alebo abstraktných slov, ak bolo potrebné, nahradili sme slová synonymami tak, aby boli pochopiteľné aj pre deti mladšieho školského veku (napr. Ľahko mi odpustí, keď niečo zlé vyvediem. Niekedy mi niečo odpustí, niekedy nie, je ťažké sa v tom vyznať. Nájde si pre mňa vždy čas, keď niečo potrebujem). Následne sme tento modifikovaný dotazník ADOR podrobili skúškou reliability, ktorého koeficient dosiahol hodnotu $\text{Alpha} = 0,986$.

Uvedomujeme si nízku početnosť výskumnej vzorky, nakoľko ide o jedno z prvých sledovaní takéhoto typu a neintaktnú skupinu tvoria žiaci tzv. „subnormní“ s výrazným vekovým obmedzením, ktorá vychádza aj z výraznej časovej náročnosti testovania (cca 70 minút individuálnej diagnostiky na dieťa), a zároveň tým prijímame riziko vnímania výsledkov ako orientačných. Na zisťovanie štatisticky signifikantného rozdielu premenných v jednotlivých skupinách je základom hrubé skóre dosiahnuté v jednotlivých diagnostických metodikách a ich subtestoch. Pre výpočty využívame neparametrický štatistický Mann-Whitneyho U-test dvoch nezávislých výberov, kvôli neparametrickej distribúcii jednotlivých kardinálnych premenných na hladine významnosti $\alpha < 0,05$ s použitím exaktnej signifikancie, keďže premenných je $n \leq 30$.

Výsledky

Pri testovaní výskumných otázok zamietame štatistickú nulovú hypotézu o parametrickej distribúcii dát vo všetkých prípadoch pre skupinu detí s problémovým správaním aj detí bez problémového správania. Údaje z testu Shapiro-Wilk uvádzame v tabuľke 2 a v tabuľke 3.

Tabuľka 2

Testovanie distribúcie dát – Pozitívne a negatívne city prislúchajúce jednotlivým členom

Člen rodiny	Skupina detí	Pozitívne city			Negatívne city		
		Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Dieťa	PS	0.792	30	0.000	0.435	30	0.000
	BPS	0.817	30	0.000	0.641	30	0.000
Matka	PS	0.891	30	0.007	0.908	30	0.018
	BPS	0.891	30	0.005	0.867	30	0.001
Otec	PS	0.840	30	0.001	0.818	30	0.000
	BPS	0.872	30	0.002	0.772	30	0.000
Súrodeneц/ Súrodenci	PS	0.866	25	0.046	0.863	25	0.042
	BPS	0.867	20	0.059	0.897	20	0.146

Tabuľka 3

Testovanie distribúcie dát – Výchovný postup matky a otca

	Skupina detí	Výchovný postup matky			Výchovný postup otca		
		Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Pozitívny záujem	PS	0.841	30	0.001	0.900	30	0.011
	BPS	0.515	30	0.000	0.653	30	0.000
Hostilita	PS	0.885	30	0.005	0.801	30	0.000
	BPS	0.701	30	0.000	0.641	30	0.000
Direktívnosť	PS	0.874	30	0.003	0.932	30	0.000
	BPS	0.900	30	0.009	0.902	30	0.009
Autonómia	PS	0.877	30	0.003	0.874	30	0.003
	BPS	0.927	30	0.041	0.894	30	0.006
Nedôslednosť	PS	0.914	30	0.025	0.918	30	0.031
	BPS	0.844	30	0.000	0.892	30	0.005

Na určenie miery efektu týchto rozdielov používame korelačný koeficient (viď tabuľka 4). Na základe výsledkov Mann-Whitneyho U-testu môžeme konštatovať, že štatisticky signifikantné rozdiely sme zaznamenali v úrovni pozitívnych citov prislúchajúcich samotnému dieťaťu; $U = 364,0$, $p = 0,047$, v úrovni pozitívnych citov prislúchajúcich otcovi; $U = 69,0$, $p = 0,000$ (v rámci subtestu prichádzajúcich pozitívnych citov prislúchajúcich otcovi; $U = 69,0$, $p = 0,000$, aj vychádzajúcich pozitívnych citov prislúchajúcich otcovi; $U = 91,0$, $p = 0,000$), a v úrovni pozitívnych citov u súrodence/súrodencov; $U = 27,0$, $p = 0,005$ (v rámci subtestu prichádzajúcich pozitívnych citov prislúchajúcich súrodencovi/súrodencom; $U = 27,0$, $p = 0,005$, aj vychádzajúcich pozitívnych citov prislúchajúcich súrodencovi/súrodencom; $U = 26,0$, $p = 0,004$), a to vo všetkých prípadoch v prospech detí s BPS, čiže prideliť sebe samému, otcovi a súrodencom signifikantne viac pozitívnych citov ako deti s PS.

Tabuľka 4

Mann-Whitneyho U-test a miera efektu pre pozitívne a negatívne city prislúchajúce jednotlivým členom rodiny

			Pozitívne city				
	Skupina detí	N	Medián (Mdn)	Priem. poradie	Mann-Whitney U	Sig. exact	Miera efektu (r)
Dieťa	PS	30	1.0	27.50	364.0	0.047	0.728
	BPS	30	2.0	31.37			
Matka	PS	30	11.5	25.18	229.0	0.059	0.244
	BPS	30	14.0	33.53			
Otec	PS	30	3.0	16.61	59.0	0.000	0.675
	BPS	30	15.0	41.53			
Súrodeneц/ Súrodenci	PS	25	10.0	9.00	26.0	0.004	0.565
	BPS	20	18.0	17.33			

			Negatívne city				
	Skupina detí	N	Medián (Mdn)	Priem. poradie	Mann-Whitney U	Sig. exact	Miera efektu (r)
Dieťa	PS	30	1.0	36.43	226.0	0.001	0.272
	BPS	30	0.0	23.03			
Matka	PS	30	6.0	35.21	260.0	0.011	0.372
	BPS	30	3.0	24.17			
Otec	PS	30	4.0	35.39	255.0	0.090	0.386
	BPS	30	1.0	24.00			
Súrodeneц/ Súrodenci	PS	25	17.0	16.54	32.0	0.012	0.550
	BPS	20	8.0	9.17			

dvojsmerný test signifikancie

V rámci úrovne pozitívnych citov prislúchajúcich matke nie je štatisticky signifikantný rozdiel, ale v subteste vychádzajúcich pozitívnych citov prislúchajúcich matke; $U = 248,0$, $p = 0,007$, bol zaznamenaný, kde taktiež skórovali vyššie deti s BPS. V rámci úrovne negatívnych citov prislúchajúce samotnému dieťaťu; $U = 226,0$, $p = 0,001$ (v rámci subtestu konfliktné vzťahy prislúchajúce samotnému dieťaťu $U = 240,0$, $p = 0,001$), matke; $U = 260,0$, $p = 0,011$ (v rámci subtestu prichádzajúcich negatívnych citov prislúchajúcich matke; $U = 276,0$, $p = 0,021$, aj konfliktných vzťahov prislúchajúcich matke; $U = 246,0$, $p = 0,001$) a súrodencovi/súrodencom; $U = 20,0$, $p = 0,001$ (v rámci subtestu prichádzajúcich negatívnych citov prislúchajúcich súrodencovi/súrodencom; $U = 20,0$, $p = 0,001$, aj konfliktných vzťahov prislúchajúcich súrodencovi/súrodencom; $U = 20,0$, $p = 0,008$), deti s PS štatisticky signifikantne pridelili väčší počet negatívnych výrokov ako deti s BPS. V rámci úrovne negatívnych citov sa štatisticky signifikantný rozdiel nenašiel, avšak v subteste vychádzajúcich negatívnych citov prislúchajúcich

otcovi; $U = 274,0$, $p = 0,015$, v úrovni konfliktných vzťahov prislúchajúcich otcovi; $U = 180,0$, $p = 0,000$, bol štatisticky signifikantný rozdiel zistený, pričom deti s PS prideli v oboch prípadoch väčší počet negatívnych hodnotení otcovi ako deti s BPS.

Vychádzajúc z výsledkov (viď tabuľka 5) môžeme konštatovať, že štatisticky signifikantný rozdiel je v pozitívnom záujme matky; $U = 193,0$, $p = 0,000$, a otca; $U = 90,0$, $p = 0,000$, medzi experimentálnou a kontrolnou skupinou, pričom v oboch prípadoch deti s BSP skórovali vyššie, vnímali pozitívnejší záujem u oboch rodičov ako deti s PS. V rámci hostilného výchovného postupu bol zaznamenaný štatisticky signifikantný rozdiel u matky; $U = 129,0$, $p = 0,000$, aj otca; $U = 109,0$, $p = 0,000$, kde deti s PS pripisovali rodičom tento faktor častejšie ako deti s BPS.

Tabuľka 5

Mann-Whitneyho U-test a miera efektu pre výchovný postup matky a otca

			Výchovný postup matky				
Výchovný štýl	Skupina detí	N	Medián (Mdn)	Priem. poradie	Mann-Whitney U	Sig. exact	Miera efektu (r)
<i>Pozitívny záujem</i>	PS	30	8.0	21.39	193.0	0.000	0.548
	BPS	30	10.0	37.07			
<i>Hostilita</i>	PS	30	4.0	39.89	129.0	0.000	0.588
	BPS	30	0.0	19.80			
<i>Direktívnosť</i>	PS	30	5.0	26.18	327.0	0.144	0.206
	BPS	30	6.0	32.60			
<i>Autonómia</i>	PS	30	7.0	33.18	317.0	0.105	0.246
	BPS	30	5.0	26.07			
<i>Nedôslednosť</i>	PS	30	4.0	24.32	275.0	0.022	0.327
	BPS	30	5.0	34.33			

			Výchovný postup otca				
Výchovný štýl	Skupina detí	N	Medián (Mdn)	Priem. poradie	Mann-Whitney U	Sig. exact	Miera efektu (r)
<i>Pozitívny záujem</i>	PS	30	6.0	17.71	90.0	0.000	0.548
	BPS	30	10.0	40.50			
<i>Hostilita</i>	PS	30	2.0	40.61	109.0	0.000	0.588
	BPS	30	0.0	19.13			
<i>Direktívnosť</i>	PS	30	3.5	23.79	260.0	0.012	0.206
	BPS	30	5.0	34.83			
<i>Autonómia</i>	PS	30	6.5	31.82	355.0	0.308	0.246
	BPS	30	5.0	27.33			
<i>Nedôslednosť</i>	PS	30	6.0	23.79	260.0	0.012	0.327
	BPS	30	7.0	34.83			

dvojsmerný test signifikancie

Taktiež môžeme konštatovať štatisticky signifikantný rozdiel, kde úroveň direktívnosti otca u detí s PS ako u detí s BPS; $U = 260,0$, $p = 0,012$. V rámci úrovne nedôslednosti matky; $U = 275,0$, $p = 0,022$, a úrovňou nedôslednosti otca; $U = 260,0$, $p = 0,012$, bol zistený štatisticky signifikantný rozdiel a v týchto oboch prípadoch deti s BSP vnímali výchovný štýl rodičov ako nedôslednejší. V ostatných hodnotených faktoroch sme nezaznamenali štatisticky signifikantné rozdiely.

Diskusia

Po vyhodnotení zozbieraných dát sme zaznamenali viacero štatisticky signifikantných rozdielov, v úrovni pozitívnych citov priradovaných dieťaťom boli zistené u samotného dieťaťa, matky v rámci subtestu vychádzajúcich pozitívnych citov, ďalej u otca a súrodencov všeobecne, a aj pri subtestoch prichádzajúcich aj vychádzajúcich pozitívnych citov medzi skupinou detí s problémovým správaním a bez problémového správania, a to tak, že u detí PBS bola táto úroveň vyššia. Určité vysvetlenie zistení v súvislosti so vzťahmi týchto detí so súrodencami podávajú Barth, Lioyd, Green, James, Leslie a Landsverk (2007). Výskumne zaznamenali až u 36 % detí s problémovým správaním narušené až disruptívne vzťahy so súrodencami, čo je taktiež potvrdením nášho zistenia o štatisticky signifikantnom rozdieli v priradovaných negatívnych citoch dieťaťom s problémovým správaním, kde bola táto úroveň vyššia ako u detí so správaním bezproblémovým. Tieto deti často práve súrodencov považovali za tvorcov konfliktov a provokatérov, čím aj čiastočne ospravedlňovali svoje správanie a hľadali vinníkov (Barth, Lioyd, Green, James, Leslie, & Landsverk, 2007).

V súvislosti sledovaného vzťahu medzi dieťaťom a otcom aj Aldous a Muligan (2002) zistili určité prekurzory problémového správania. Hovorila, že otcovia, ktorí venujú svojim deťom viac pozornosti a trávia s nimi viac času, im poskytujú určité špecifické schopnosti, ktoré deťom následne nato pomáhajú predchádzať prípadným problémom v správaní. U matky sa tento vzťah nepotvrdil, podobne ako je to aj v našich výsledkoch, kde sme nezistili štatisticky signifikantné rozdiely v úrovni prisudzovaných pozitívnych citov pri týchto dvoch skupinách detí. Iný názor však majú Yazdkhasti a Harizuka (2006), ktorí sa zameriavali na deti s problémovým správaním a ich percepciu odmietania matkou. Tento vzťah potvrdili hlavne v situáciách, ak dieťa skórovalo vyššie aj v diagnostických nástrojoch sledujúcich úroveň temperamentu dieťaťa, kde sa zistil signifikantný vzťah.

Eron a Patterson so svojimi autorskými kolektívmi vnímajú práve rôzne špecifické aspekty v kvalite vzťahu rodič–dieťa ako určitý predpoklad neskorších problémov (Najman, Bor, Andersen, & Williams, 2000). K týmto

faktorom patrí hlavne nižšia úroveň akceptácie dieťaťa rodičov s menšou mierou prejavovanej lásky, čo je určitým potvrdením našich zistení, ktoré hovoria o percepcii v nižšej úrovni pozitívnych citov prejavovaných rodičmi, matky aj otca v skupine detí s problémovým správaním.

V úrovni priradovaných negatívnych pocitov sa štatisticky signifikantný rozdiel prejavil u samotného dieťaťa, matky a súrodenca/súrodencov tak, ako sme to spomínali už vyššie. Vo všetkých prípadoch bola táto úroveň percepcie vyššia u detí s problémovým správaním. Podobne sa vyjadrujú aj Early, Gregoire a McDonald (2002), ktorí hovoria, že celková rodina s dieťaťom s problémovým správaním je často vykresľovaná v negatívnom smere, všeobecne s negatívnymi vzťahmi, pričom tieto problémy dávajú do súvislosti aj s nedostatočným záujmom o dieťa. V súvislosti s matkou dieťaťa s problémovým správaním sa tieto faktory prejavili ako intenzívnejšie. Aj Bullock a Dishion (2007) zistili, že schémy zobrazujúce vzťah matka–dieťa v negatívnom svetle sa častejšie spájali s antisociálnym správaním dieťaťa, pričom tento vzťah sa taktiež premietal aj do negatívnych až konfliktných interakcií medzi oboma rodičmi a dieťaťom. Iný pohľad, ktorý je v súlade s našimi zisteniami, poskytujú aj Moss, Bureau, Béliveau, Zdebik a Lépine (2009), ktorí sledovali spojenie medzi detským väzobným správaním (*attachmentom*) a neskorším prejavovaným problémom v oblasti správania. Zistili, že u detí, ktoré majú vzťah s matkou definovaný ako bezpečný na rozdiel od detí s ambivalentnou vzťahovou väzbou, zaznamenávali menšiu početnosť konfliktov a aj v prípade výskytu nehodnotili svojich rodičov za ich tvorcov. Taktiež sa potvrdil aj ich predpoklad, že práve deti s frekventovanými konfliktami s matkou a otcom mali častejšie problémy v správaní.

Dieťa s problémovým správaním v rámci našich výsledkov vykreslilo v negatívnych aspektoch seba aj rodiča v rámci rodinných interakcií tak, ako sa vyjadrujú aj Turnbull a Ruef (1996), ktorý definovali deti ako problémové nielen v oblasti školských priestupkov, ale aj v oblasti vzťahov, ktoré sú konfliktné s matkou a otcom, ale hlavne so súrodencami. Tieto ťažkosti vnímali ako dlhotrvajúce, často prejavujúce sa tým istým spôsobom ako problémy samotného dieťaťa. To, že sa samotné dieťa vníma v rámci rodiny ako častý tvorca konfliktov a priraduje sebe viac negatívnych citov a menej pozitívnych ako dieťa s bezproblémovým správaním, môže vychádzať aj z ich všeobecnej charakteristiky, ktorá hovorí, že tieto deti majú nižšie sebavedomie, považujú sa za smoliarov, pohľad na seba je pre nich veľmi mučivý, majú pocit, že keby ich nebolo, uľavilo by sa jemu samotnému aj jeho okoliu (McEvoy & Welker, 2000).

Vo výchovnom postupe rodičov, ako ich hodnotili deti, sme zaznamenali niekoľko významných rozdielov, čo nám načrtáva otázku, či toto subjektívne hodnotenie dieťaťom je možné všeobecne akceptovať ako fakt. Aj Eron et al. a Patterson et al. (in Najman, Bor, Andersen, & Williams, 2000) hovo-

ria, že štýl výchovy je tiež určitým prediktorom problémového správania. V našich zisteniach sme zaznamenali signifikantne vyššiu úroveň v aspekte pozitívneho záujmu využívaného vo výchovnom postupe matky aj otca u detí s bezproblémovým správaním. Barnes a Farrell (1992) taktiež výskumne potvrdili, že nedostatočný záujem o dieťa, slabá podpora a kontrola zo strany rodičov je prediktorom rôznych prejavov problémového správania a rizikových prejavov. Avšak tento vzťah bol zistený u detí v období adolescencie. Špecifický výchovný aspekt otcov bol zistený u detí s problémovým správaním, hlavne u chlapcov, zjavná je aj častejšia tendencia využívať vo výchovnom pôsobení nátlakový až odmietavý aspekt (Verlaan & Schwartzman, 2002).

Pri pohľade na využívaný výchovný postup u matky a otca pohľadom dieťaťa môžeme u oboch rodičov vidieť štatisticky signifikantné rozdiely v rámci úrovne hostility, ktorá bola u detí s problémovým správaním vyššia ako u detí s bezproblémovým správaním. Takto sa vyjadrujú aj Verlaan a Schwartzman (2002), ktorí v snahe identifikovať prekurzory externalizovaného problémového správania zistili, že aj spojenie s hostilitou, a to výraznejšie u matky, s celkovým dysfunkčným štýlom rodičovstva vedie k následným problémom. K podobným výsledkom dospeli v rámci longitudinálnej štúdie autori Davies, Sturge-Apple, Winter, Farrell a Cummings (2006). Tí zaznamenali vyššiu tendenciu rodičov reagovať hostilne aj počas riešenia konfliktu, ktorý mali s deťmi, a tie následne reagovali vo všeobecnosti na stresové situácie veľmi negatívne a reprezentovali svojich oboch rodičov záporne v oblasti nimi poskytovanej ochrany a podpory.

V rámci ďalšieho faktoru, ktorý sme sledovali vo výchovnom postupe rodičov, direktívnosť, sme zaznamenali štatisticky signifikantný rozdiel u otca, kde bola táto úroveň vyššia u detí s bezproblémovým správaním, avšak na rozdiel od nášho zistenia sa Pettit, Laird, Dodge, Bates a Criss (2003) vyjadrujú, že vyššia úroveň psychickej kontroly, ktorú kladú na dieťa rodičia, je typickejšia pre deti s problémovým správaním, avšak treba poznamenať, že táto korelácia sa potvrdila väčšmi u dievčat a náš výskumný súbor bol zložený hlavne z chlapcov. Aj Lochman, Bierman, Coie, Dodge, Greenberg, McMahon a Pinderhughes (2009) hovoria o disciplíne využívanej rodičmi detí s problémovým správaním ako neprimeranej, v rámci trestov využívajú častejšie fyzické tresty ako verbálne a pozitívne cily medzi rodičom a dieťaťom sú počas ich interakcie hodnotené ako nedostatočné. Naše výsledky však neukazujú štatisticky signifikantný rozdiel na úrovni direktívnosti u matky medzi dvomi skupinami detí. Toto naše zistenie je v protiklade so sledovaním psychologickkej kontroly a direktívnosti u matky, ktorou sa zaoberali Aunola a Nurmi (2005), ktorí zistili, že aj prísnosť matky je prediktorom vnútorných aj externých prejavov problémového správania medzi deťmi.

K ďalším štatisticky signifikantným rozdielom u detí s problémovým a bez problémového správania, ktoré sme zaznamenali, patrí aj úroveň

nedôslednosti ako výchovného postupu využívaného ako aj matkou, tak aj otcom. Zaujímavé je, že táto úroveň bola vyššia u detí bez problémového správania, čo je v protiklade so zisteniami Hušvetyovej a Sarmány-Schullera (2005), ktorých výsledky hovoria o dopade výchovného štýlu na rizikové správanie detí, avšak v období pubescencie. Taktiež zistili vzťah medzi vyššou úrovňou nedôslednosti s väčšinou rôznych foriem problémového správania, a to u matky aj otca. A nakoniec v aspekte autonómie vo využívanom výchovnom postupe matky aj otca sme nezaznamenali štatisticky signifikantné rozdiely medzi deťmi s problémovým správaním a deťmi bez problémov v správaní. Vychádzajúc z našich výsledkov môžeme povedať, že rodičia oboch skupín detí im poskytujú rovnakú mieru autonómie. Odborníci hovoria, že už v období mladšieho školského veku je potrebné prenechať deťom určitý rozsah voľnosti, a tým aj samostatnosti, čím sa pripravujú na postupné osamostatňovanie a rozširovanie sociálnych vzťahov aj mimo rodiny (Matula, 2002).

Na základe signifikantných výsledkov nášho výskumu by sme mohli povedať, že percepcia rodiny s deťmi s problémovým správaním je ladená negatívnym smerom, všeobecne tieto deti pripisovali nižšiu hodnotu jednotlivým členom rodiny, viac negatívnych ako pozitívnych citov, nedostatok pozitívneho záujmu či väčšiu hostilitu rodičov ako deti s bezproblémovým správaním. Takto môžeme konštatovať, že dieťaťom vnímaná rodina nedostatočne spĺňa niektoré svoje funkcie, neposkytuje dieťaťu pocit istoty a bezpečia, neuspokojuje potreby uznania, seberealizácie a citovej odozvy (Vágnerová, 2009). Podobne sa vyjadrujú aj Dreikurs a Grey (1997) v teórii nevhodného správania, ktorí sa domnievajú, že tieto deti majú nenaplnenú potrebu prináležať, potrebu niekam patriť, keďže rodina im neposkytuje dostatočný pocit istoty.

Netreba však zabúdať, že by bolo príliš odvážne nerozmyslene zovšeobecňovať naše zistenia na celú skupinu detí s problémovým správaním v mladšom školskom veku. Bolo by potrebné konfrontovať ich s inými výskumami, poprípade konfrontovať percepciu rodiny dieťaťom pohľadom iných členov rodiny. Tiež sme si vedomí, že existujú rôzne obmedzenia a skreslenia našich výsledkov, ktoré mohli nastať na úrovni samotného dieťaťa, ktorého odpovede mohli byť skreslené rôznymi obrannými mechanizmami či jednoduchou potrebou vykresliť skutočnosť v lepšom svetle. Netreba tiež zabúdať na skutočnosť, že aj zväčšenie počtu výskumnej vzorky by dokázalo poskytnúť istejšie informácie.

Avšak dovoľujeme si tvrdiť, že určité rezultáty našej práce môžu byť námietkom k podobným výskumom, ktoré by spresnili alebo vyvrátili naše zistenia. Výsledky poukazujú taktiež na ďalšie aspekty problematiky problémového správania dieťaťa aj na špecifiká rodiny vnímané deťmi s problémovým správaním, čím určitým spôsobom približujú možnosti práce s týmito deťmi zahŕňajúc

tvorbu preventívnych programov, intervenciu aj terapiu, ktoré by mohli byť v určitých faktoroch efektívnejšie. Vhodné by bolo ďalšie skúmanie, konfrontácia subjektívneho hodnotenia a percepcie dieťaťa so „skutočnosťou“. V každom prípade na základe zistených výsledkov je jednou z vhodných možností efektívnej intervencie u detí s problémovým správaním aj práca s celou rodinou, ktorá podľa Foa, Dunlapa a Cushinga (2002) dokáže vytvoriť podporu rodinného systému so zameraním sa na jeho potreby a budovanie pozitívnych vzťahov. Vychádzajúc z pohľadu, že dieťa je nositeľom a ukazovateľom problému celého rodinného systému, vidí Prevendárová (2001) prostriedok zmeny v rodinnej terapii. V súvislosti s touto problematikou vytvoril Sanders (1999) priam idealistický postup na redukovanie behaviorálnych a emocionálnych problémov využitím podpornej rodičovsko-rodinnej stratégie vzájomných interakcií, ktorý je založený na predpoklade, že vplyv rodičov na dieťa je natoľko intenzívny a podmieňujúci, že práca len so samotným dieťaťom je nedostatočne efektívna. Samotná terapia má byť zameraná na lepšie porozumenie svojho správania, ale aj správania druhých, uľahčovanie vyjadrovania pocitov, podporovanie komunikácie a primeranej sociálnej interakcie, dieťa sa má cítiť prijímané a pochopené (Hutchby & O'Reilly, 2010).

Záver

Problémové správanie, ako samotný konštrukt, je podľa nášho názoru v odbornej literatúre definované nedostatočne a nevenuje sa mu potrebný priestor. A práve tieto prejavy u detí sú stále častejšie sa vyskytujúcim typom nevhodného až často hraničného správania, ktoré sa prelína až so sociálno-patologickými javmi. Nakoľko problematika problémového správania vychádza aj z konceptu výchovne nevhodného správania a výchovné aspekty sú v najväčšej miere zastúpené v rodinnom prostredí, zamerali sme sa na priblíženie práve tejto oblasti.

Výsledky nášho výskumu, vychádzajúce z údajov o percepcii vlastnej rodiny deťmi, pripravujú predpoklady na ďalšie sledovanie danej problematiky na potvrdenie/vyvrátenie predpokladu, že ide o určitý súvzťažný prvok prejavov problémovosti. Ak by sme však vzali tento pohľad dieťaťa na danú skutočnosť ako fakt a opomenuli by sme iné možné varianty tejto problematiky, môžeme povedať, že možným riešením zamedzenia problémového správania detí je samotný vstup do rodiny, intervencia zameraná aj na rodinných príslušníkov, kde sa vyskytnú určité špecifické aspekty vyvolávajúce problémové správanie, a tým by sme mohli dopomôcť zvrátiť tento negatívny vývinový trend.

Avšak to, čo sa javí ako dokonalé riešenie, je v bežnej praxi takmer nedosiahnuteľné a nerealizovateľné. Práve rodičia detí s problémovým správaním sú často ľahostajní, cítia nedôveru voči okoliu a držia si odstup, lebo si veľa krát

uvedomujú svojich nevhodných výchovných metód a celkovej rodinnej klímy, ktorá by mohla byť terčom kritiky, a aj preto sa väčšinou vyhýbajú spolupráci so školou, s psychológom a inými odborníkmi. Týmto sa otvárajú ďalšie otázky problematiky problémového správania, ktorých odpovede by dokázali prerušiť tento bludný kruh ťažkostí.

Literatúra

- Aldous, J., & Mulligen, G. M. (2002). Father's Child Care and Children's Behavior Problems: A Longitudinal Study. *Journal of Family*, 23(5), 624–647.
- Aunola, K., & Nurmi, J. E. (2005). The Role of Parenting Styles in Children's Problem Behavior. *Child Development*, 76(6), 1144–1159.
- Barnes, G. M., & Farrell, M. P. (1992). Parental Support and Control as Predictors of Adolescent Drinking, Delinquency, and Related Problem Behaviors. *Journal of Marriage and the Family*, 11(54), 763–776.
- Barth, R. P., Lioyd, Ch. E., Green, R. L., James, S., Leslie, L. K., & Landsverk, J. (2007). Predictors of Placement Moves Among Children With and Without Emotional and Behavioral Disorders. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 15(1), 46–55.
- Bendl, S. (2001). *Školní kázeň – metody a strategie*. Praha: ISV.
- Buist, K. L., Dekovic, M., Mecu, W., & Van Aken, M. A. G. (2004). The Reciprocal Relationship Between Early Attachment and Internalizing and Externalizing Problem Behaviour. *Journal of Adolescence*, 27(3), 251–266.
- Bullock, B. M., & Dishion, T. J. (2007). Family Processes and Adolescent Problem Behavior: Integrating Relationship Narratives Into Understanding Development and Change. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 46(3), 396–407.
- Colin, V. L. (1996). *Human Attachment*. Philadelphia: Temple University Press.
- Connor, D. F. (2004). *Aggression and Antisocial Behavior in Children and Adolescents. Research and Treatment*. New York: The Guilford Press.
- Čačka, O. (2000). *Psychologie duševního vývoje dítěte a dospívajících s faktory optimalizace*. Praha: Doplněk.
- Čáp, J. (1993). *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum.
- Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV.
- Davies, P. T., Sturge-Apple, M. L., Winter, M. A., Farrell, D., & Cummings, E. M. (2006). Child Adaptional Development in Contexts of Interparental Conflict Over Time. *Child Development*, 77(1), 218–233.
- Dreikurs, R., & Grey, L. (1997). *Logické důsledky*. Nové Zámky: Psychoprof.
- Early, T. J., Gregoire, T. K., & McDonald, T. P. (2002). Child Functioning and Caregiver Well-Being in Families of Children With Emotional Disorders. *Journal of Family Issues*, 23(3), 374–391.
- Fox, L., Dunlap, G., & Cushing, L. (2002). Early intervention, positive behavior support, and transition to school. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 10(3), 149–157.
- Granot, D., & Maysless, O. (2001). Attachment Security and Adjustment Behaviour in Middle Childhood. *International Journal of Behavioral Development*, 25(6), 530–541.
- Griffith, A. K., Nelson, J. R., Epstein, M. H., & Pederson, B. (2009). Convergent validity of the early childhood behavior problem screening scale. *Journal of Early Intervention*, 3(4), 282–294.

- Hušvetyová, J., & Sarmány-Schuller, I. S. (2005). Štýly rodinnej výchovy a ich možný dopad na vznik problémového správania detí. In *Svět žen a svět mužů. Polarita a vzájemné obohacování: sborník z konference Psychologické dny 2004*. (neustr.). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Dostupné z: <http://cmps.ecn.cz/pd/2004/texty/pdf/husvetyova.pdf>.
- Hutchby, I., & O'Reilly, M. (2010). Children's Participation and the Familial Moral Order in Family Therapy. *Discourse Studies*, 12(1), 49–64.
- Janský, P. (2004). *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Kerns, K., & Richardson, R. (Eds.). (2005). *Attachment in Middle Childhood*. New York: The Guilford Press.
- Kobak, R., Rosenthal, N., & Serwik, A. (2005). *The Attachment Hierarchy in Middle Childhood: Conceptual and Methodological Issues, Attachment in Middle Childhood*. New York: The Guilford Press.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
- Langová, M. (1992). *Učitel v pedagogických situacích*. Praha: Univerzita Karlova.
- Lightfoot, C., Cole, E. M., & Cole, S. R. (2008). *The Development of Children* (6. ed.). Dostupné z: http://bcs.worthpublishers.com/thedevelopmentofchildren7e/#t_735809_____
- Lochman, J. E., Bierman, K. L., Coie, J. D., Dodge, K. A., Greenberg, M. T., McMahon, R. J., & Pinderhughes, E. E. (2009). The Difficulty of Maintaining Positive Intervention Effects: A Look at Disruptive Behavior, Deviant Peer Relations, and Social Skills During the Middle School Years. *The Journal of Early Adolescence*, 30(4), 593–624.
- Mandleco, B., Olsen, S. F., Dyches, T., & Marschall, E. (2003). The Relationship Between Family and Sibling Functioning in Families Raising a Child With a Disability. *Journal of Family Nursing*, 9(4), 365–396.
- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN.
- Matula, Š. (2002). *Dobrodružná cesta výchovy: Průručka pro rodinu na cestě k citové zřetlosti* (2. vyd.). Bratislava: Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie.
- Matula, Š. (2007). *Koncepcia prevencie sociálno-patologických javov u detí a mládeže v pôsobnosti rezortu MŠ SR na obdobie rokov 2007–2010*. Dostupné z: <http://www.cpppap.sk/data/Koncepcia%20prevencie.pdf>.
- McEvoy, A., & Welker, R. (2000). Antisocial Behavior, Academic Failure, and School Climate: A Critical Review. *Journal of Emotional and Behavioral Disorder*, 8(3), 130–140.
- Mitchell, D. B., & Hauser-Cram, P. (2009). Early Predictors of Behavior Problems: Two Years after Early Intervention. *Journal of Early Intervention*, 32(1), 3–16.
- Moss, E., Bureau, J. F., Béliveau, M. J., Zdebik, M., & Lépine, S. (2009). Links Between Childrens Attachment Behavior at Early School-age, their Attachment-related Representations, and Behavior Problems in Middle Childhood. *International Journal of Behavioral Development*, 33(2), 155–166.
- Najman, J. M., Bor, W., Andersen, M. J., O'Callaghan, M., & Williams, G. M. (2000). Preschool children and behaviour problems – A prospective study, *Childhood*, 7(4), 439–466.
- Pettit, G. S., Laird, R. D., Dodge, K. A., Bates, J. E., & Criss, M. M. (2003). Antecedents and Behavior-Problem Outcomes of Parental Monitoring and Psychological Control in Early Adolescence. *Child Development*, 72(2), 583–598.
- Prevendárová, J. (2001). *Rodinná terapia a poradenstvo, základné pojmy a teoretické východiská* (2. vyd.). Dostupné z: <http://www.terapeutickecentrum.com/wp-content/uploads/2010/06/kniha.pdf>.
- Qi, C. H., & Kaiser, A. P. (2003). Behavior Problems Of Preschool Children From Low-Income Families: Review of the Literature. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23(4), 188–216.

- Sadilová, M. (2006). *Vliv komunikačních dovedností a sebereflexe středoškolského učitele na řešení problémové situace ve školní třídě* (disertační práce). Dostupné z: https://is.muni.cz/th/45606/fss_d/Disertacni_prace.pdf.
- Sanders, M. R. (1999). Triple P-Positive Parenting Program: Towards an Empirically Validated Multilevel Parenting and Family Support Strategy for the Prevention of Behavior and Emotional Problems in Children. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2(2), 71–90.
- Seibert, A. C., & Kerns, K. A. (2009). Attachment Figures in Middle Childhood. *International Journal of Behavioral Development*, 33(4), 347–355.
- Schmitz, S., Fulker, D. W., Plomin, R., Zahn-Waxler, C., Emde, R. N., & DeFries, J. C. (1999). Temperament and Problem Behaviour during Early Childhood. *International Journal of Behavioral Development*, 23(2), 333–355.
- Steel, H., Steel, M., & Fonagy, P. (1996). Associations Among Attachment Classifications of Mothers, Fathers, and their Infants. *Child Development*, 67(2), 541–555.
- Šnýdrová, I. (2008). *Psychodiagnostika*. Praha: Grada.
- Tanaka, A., Raishevich, N., & Scarpa, A. (2010). Family Conflict and Childhood Aggression: The Role of Child Anxiety. *Journal of Interpersonal Violence*, 25(11), 2127–2143.
- Train, A. (2001). *Nejčastější poruchy chování dětí*. Praha: Portál.
- Turnbull, A. P., & Rueff, M. (1996). Family Perspective on Problem Behavior. *Mental Retardation*, 34(5), 280–293.
- Vágnerová, M. (1999). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- Verlaan, P., & Schwartzman, A. E. (2002). Mother's and Father's Parental Adjustment: Links to Externalising Behaviour Problems in Sons and Daughters. *The International Society for the Study of Behavioural Development*, 26(3), 214–224.
- Verschueren, K., & Marcoen, A. (2002). Perceptions of Self and Relationship with Parents in Aggressive and Nonaggressive Rejected Children. *Journal of School Psychology*, 40(6), 501–522.
- Verschueren, K., & Marcoen, A. (2005). Perceived Security of Attachment to Mother and Father: Developmental Differences and Relations to Self-Worth and Peer Relationships at School. In K. A. Kerns & R. A. Richardson (Eds.), *Attachment in Middle Childhood* (s. 212–230). New York: The Guilford Press.
- Višňovský, P., & Kačáni, V. (2001). *Základy školské pedagogiky*. Bratislava: Iris.
- Vojtová, V. (2005). Chování žáků jako edukační problém. In S. Štřelec (Ed.), *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. (55–88). Brno: Masarykova univerzita.
- Werba, B. E., Eyberg, S. M., Boggs, R. S., & Algina, J. (2006). Predicting Outcome in Parent-Child Interaction Therapy. *Behavior Modification*, 30(5), 618–646.
- Yazdkhasti, F., & Harizuka, S. (2006). The Effects of Temperament and Perceived Maternal Rejection on Childhood Anxiety and Behaviour Problems. *School Psychology International*, 27(1), 105–128.

Kontakt na autorku

Barbora Stanová

Marlin, Centrum dalšího vzdělávání, Brno

E-mail: barbora.stanov@gmail.com

Corresponding author

Barbora Stanová

Marlin, Center for Further Education, Brno

E-mail: barbora.stanov@gmail.com